

COVID-19 Sonrası Dönüşen Kamusalılık ve Kentsel Kamusal Mekânlar: Denetimli Karşılıklılık

*

Şenay Güneymen¹

ORCID: 0000-0002-5095-1918

Öz

Bu makale COVID-19 pandemisinin gelişim sürecinde biçimlenen ve aşamalı olarak dönüşen kamusalılığı ve kentsel kamusal mekânları konu almaktadır. Kentin dinamiklerini, akışını, bir araya gelme ve karşılıklılık üzerinden kuran kamusal mekânların, fiziksel mesafe ölçütleri ile denetimli hale gelen karşılıklılık yönünde tanımlı hale gelmesi çarpıcıdır. Süreçte, belli zamanlarda boşlukla vurgulanan kamusal mekânların bilinegelen mekânsal, toplumsal ve politik boyutunun yitimi ve değişimi de vurguludur. Süreç, somut deneyim ve düzenlemeler bağlamında belli ölçülerde karşı karşıya gelmeme, sakınma, dokunmama temelli bir öz ve öteki denetimi yanında özel mekânın kamusal düzenlenmesini de kapsamaktadır. Uzaktan çalışma yanında bulaş riskinden kaçınmanın güçlendirdiği ters kentleşme hareketi, farklı boyutlarda eşitsizliğin görünümünü de sunmaktadır. Makale, belirtilen çoklu değişimler yönünde ve denetimli karşılıklılık temelinde kamusalılığın, kamusal mekânların ve kent deneyiminin COVID-19 sonrası dönemde kavramsal, mekânsal, toplumsal ve politik değişimlerini tartışmayı amaçlamaktadır. Mevcut literatürün taranmasına dayalı olarak çoklu değişimler yönünde yeniden kavramsal-laştırmaya dayalı bir çerçeve sunan çalışmanın, içinde bulunduğumuz süreçte kente ilişkin planlama, tasarım ve politika alanına, değişimlerin kavranması, olası yeni sorguların ve önceliklerin saptanması yönünde katkı sunması öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, kamusalılık, kamusal mekân, karşılıklılık, kentsel deneyim.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, E-mail: senay.guneymen@beun.edu.tr

Transforming Public Sphere and Urban Public Spaces after COVID-19: Regulated Reciprocity

*

Şenay Güneymen²
ORCID: 0000-0002-5095-1918

Abstract

This article looks into public sphere and urban public spaces shaped and gradually transformed within evolution of COVID-19 pandemic. It is striking that public spaces constructing the dynamism of the city and flow via gathering and reciprocity is (re)defined by reciprocity regulated via physical distance measures. Within the process, the vanishing and change of known spatial, social and political dimensions of public spaces are also dramatic sometimes stressing emptiness. The process includes self-control and control of the other based on not coming face to face in terms of certain measures, avoidance, not touching beside to the public regulation of private space in context of tangible experience and regulations. Telecommuting and fostering of counter urbanization movement with the tendency of abstention from infection risk also reveal inequality at diverse dimensions. The article aims to discuss conceptual, spatial, social and political changes within public sphere, public space and urban experience after COVID-19 period via specified multiple changes and regulated reciprocity. The study, which introduces a framework for reconceptualization via multiple changes, based on current literature review, is foreseen to contribute to urban planning, design and policy areas through conceptualizing the changes, setting forth possible new inquiries and priorities in the current process.

Keywords: COVID-19, public sphere, public space, reciprocity, urban experience.

² Assist. Prof., Zonguldak Bülent Ecevit University, E-mail: senay.guneymen@beun.edu.tr

Giriş

2019 yılının Aralık ayından günümüze gelen süreçte COVID-19 pandemisinin dünyaya yayılması, ülkeler, ülkeler arası ve küresel düzeyde önlemlerin ve düzenlemelerin ortaya çıkışını beraberinde getirmiştir. Söz konusu önlem ve düzenlemeler, ülkeler düzeyinde, temelde hijyen kuralları ve koşullarının yaygınlaşmasını, kamusal mekân kullanımının evde kalmanın düzenlenmesi ve desteklenmesine dayalı kısıtlanmasını, bedene ilişkin bir düzenleme olarak maske kullanımını ve kişiler arası fiziksel mesafe³ uygulamasını konu almıştır. Solunum yoluyla bulaşan virüsün bulaş riskinin azaltılması ve virüsten korunmaya yönelik olarak fiziksel mesafe uygulaması kamusal mekânda toplumsal ilişkilerin kurulma biçimini, sınırını değişime uğrattırırken, kentte deneyimlenen yoğunluk ölçütünü de azalma yönünde bir değişime yönlendirmiştir. Karşı karşıya gelmenin fiziksel, mekânsal, toplumsal düzlemi ve biçimi değişime konu olurken karşılıklılığın fiziksel, düşünsel ve toplumsal boyutu farklılaşmıştır.

Ele alınan ve vurgulanan değişimler kamusallığın bağlamı ve kamusal mekânların oluşumu ve biçimlenmesinde bir dizi sorguyu gündeme getirirken farklı disiplinler açısından da kendi sorumluluk alanını çizme ve yeniden tanımlama noktasında arayışları beraberinde getirmiştir.

Değişimin içeriği kamusallık ve kamusal mekân kavramlarının bağlam değişimi ya da yeniden tanımlanması, kamusal mekânı ortaya çıkaran ve yaşatan toplumsal ilişkilerdeki değişimi, bu değişimin geri dönüp mekâna nasıl etki ettiği yönünde belirginlik kazanmaktadır. Kentsel kamusal mekânın toplumsal ve mekânsal değişimi yanı sıra politik değişimi de tamamlayıcı tartışma konularından birini oluşturmaktadır.

Birey, toplumsal gruplar, kent toplumu düzeyinde ele alınabilecek toplumsal ilişkiler ve eylemlerin pandemi süreci ve sonrasında ortaya çıkardığı sorgu noktalarından biri de mekândan bağımsızlaşmanın değişen ve derinleşen boyutu ve ters kentleşme hareketinin olası seyridir.

Öne sürülen sorgular kentsel kamusal mekânların bu değişimlere karşı kendini nasıl konumlandıracağı ve nasıl biçimleneceği sorusunu ortaya çıkarmakta ve sorumluluk alanı açısından disiplinler arası bir değerlendirmeye kapı açmaktadır.

³ İnsanın toplumsal bir varlık olduğu kabulü ve pandemi koşulları içerisinde toplumsal ilişkilerin farklı düzeylerde kurulması gözetilerek, yaygın olarak kullanılan sosyal mesafe, çalışmada, (kişiler arası) fiziksel mesafe olarak kullanılmıştır. Mehta (2020) COVID-19 pandemi sürecinde toplumsal alanı genişletme eğilimi ve toplumsal etkileşimin sürdürülme istemine dayalı olarak benzer bir kullanım önermiştir.

Karşılıklık ve eşitliği içerisinde barındıran kamusal mekânın yeniden biçimlenmesi ve kentsel yaşama katılma koşulları yeni mekânsal ve toplumsal eşitsizliğin bağlamını, gelişimini ve planlamanın bir konusu olarak bu yönde adaletin kentte nasıl inşa edileceği biçimindeki yeni sorguları da gündeme taşımaktadır.

Mevcut literatürün taranmasını kapsayan çalışmada değişimin çok katmanlı bütünü ve yeniden kavramsallaştırmaya dayalı sorgu alanı, ilk olarak kamusal, kamusal mekân kavramları ile COVID-19 pandemi sürecinin getirdiği değişim dinamiklerinin ele alınmasını içerecektir. Bu kapsamda COVID-19 süreci ile açığa çıkan denetimli karşılıklık tartışılacaktır. Pandemi sonrası kentsel kamusal mekânlardaki toplumsal, mekânsal ve politik değişimler; derinleşen mekândan bağımsızlaşma ve bu kapsamda potansiyel ters kentleşme sürecinin getirdiği etkiler tamamlayıcı olarak ele alınacaktır. Ortaya konan dinamikler yönünde, kentsel tasarım ve planlama alanında yeni sorguların ve önceliklerin değerlendirilmesi sonrasında, yaşanmakta olan değişimin kentleşme sürecine yeniden bakışta sunduğu ipuçları ortaya konacaktır. Belli saptama ve çıkarımlar yanında sürecin içinde barındırdığı yeni sorular açık uçlu odaklar olarak vurgulanacaktır.

Kamusal, Kamusal Mekân ve COVID-19 Pandemi Sürecinin Getirdiği Değişim Dinamikleri

Kamusal mekân toplumun bütününe açık, herkes tarafından erişilebilir mekân olma niteliği yanında toplum tarafından yetkilendirilmiş kamusal aktörlerce sunulan mekân olma niteliği ile de tanımlanmaktadır (Akkar Ercan, 2012, s. 176).

Kamusal mekânın kamusal alan ile kurduğu ilişki çok yönlü ifade edilebilecek disiplinler arası bir araştırma alanını da beraberinde getirir. Çalışmada kamusal tartışması kamusal alanla doğrudan ilişkili olarak ele alınmıştır. Habermas (1964) kamusal alanı (*public sphere*) kamusal görüşün ortaya çıkabileceği toplumsal yaşam alanı olarak ifade eder ve genel yarara ilişkin kısıtlanmadan bir araya gelme ve düşünsel ortaklık kurma ile ilişkilendirir (Habermas, 1964, akt. Habermas, S. Lennox ve F. Lennox, 1974, s. 49). Politik kamusal alan ise eleştirel düşüncenin ortaya çıkışını içeren devletin etkinliklerine ilişkin kamusal tartışma ile öne çıkar (Habermas vd., 1974, s. 49). Kamusal görüşün ortaya çıkışı genel erişilebilirlik, tüm ayrıcalıkların ortadan kaldırılması, genel norm ve akılcı meşrulaştırmaların keşfine dayalı olarak olanaklılık taşır (Habermas vd., 1974, s. 50).

Kamusal alan düşüncesi, politik iletişimin ve tartışmanın odağı olagelmıştır. Arendt (1998) kamusal alanı diğerleriyle ortaklaşa olarak deneyimlediğimiz zaman ve mekân kapsamında tanımlarken politikanın bizim kim olduğumuz, ne olabileceğimiz ve değişimi nasıl etkileyebileceğimiz ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Arendt, 1998 akt. Schlesinger, 2020, s. 1, 2). Kamusal alan bir mekânsal metafor, bir yapı ve ortaklaşalığın bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Schlesinger, 2020, s. 2).

Karşılıklılık, karşılıklı ilişki, eylem ve etkide bulunmayı içerir ve ortaklaşa davranışı destekleyen, düzenleyen, onun ortaya çıkışını güçlendiren, sürekliliğini içeren bir norm olarak tanımlanır. Toplumsal etkileşimin doğasında yer alan karşılıklılık, toplumsal sistemin işleyişi ve devamı için ele alınan bir kavramdır (Gouldner, 1960, s. 164, 168, 171). Çoklu disiplinler içerisinde ele alınan karşılıklılık, ahlaksal kodlardan biri olarak da ifade edilmiş ve bir sosyal sisteme sorumlu biçimde katılım için anahtar niteliğinde değerlendirilmiştir (Gouldner, 1960, s. 173). Karşılıklılık, bu çalışmada, toplumda kişiler arası etkileşimin ve bunun bir parçası olan mekânla kurulan ilişkilerin canlı ve gerçek deneyimi; kamusal mekânda kamusalığın ve canlı kent deneyiminin ortaya çıkış gizilgücü ile kurduğu ilişki üzerinden ele alınmaktadır.

Kamusallık, kamusal mekân ile kurduğu ilişki yanında canlı toplumsal etkileşim ve toplumsal bütünlüğün sürekliliği açısından karşılıklılık ile ilişkilendirilir. Kent deneyiminin toplumsal, politik ve mekânsal dizgelerinin bütünlüğü açısından kamusalılık, yakından ele alınması gereken bir kavram olarak karşımıza çıkar.

Kamusallık kavramına ve kamusalığın kamusal mekân ile ilişkisine daha yakından bakılabilir. Kamusalılık kavramı, kamuya açık olma durumunu içinde barındırırken genel eşitlik ilkesi ile de bağ kurar (Deveci, 1998, s. 117). Arendt (1958/2021, s. 92) kamusalılığı kamuda ortaya çıkanların bütünüyle görülebilir, duyulabilir olması ve herkese açık olması ile tanımlar. Kamusalılık, ağırlıklı olarak kamusal alanın siyasal-ahlaki boyutuna ilişkin olarak ele alınmıştır. Arendt'in bakış açısına göre modern toplumda siyaset ve ahlak birlikteliğini sağlayan ve siyasal akıl yürütme ve yargıya varmayı olanaklı yapan tek ilke kamusalılıktır (Deveci, 1998, s. 111). Bu perspektifte, kamusalılık ilkesi siyasal ile siyasal olmayan ayrımını çizirken birlikte yaşayanların akıl yürütme ve yargıya varma ortamını içermesi açısından da önemlidir (Deveci, 1998, s. 112). Kamusalılık, bir anlamda, yargının siyasal yönünün ortaya çıkışı ile aklın kamusal kullanımı için olanaklılık taşır ve kamusal alan içerisinde açığa çıkacak yargı ve eylem için yol göstericidir (Deveci, 1998, s. 115, 116).

Arendt'in kamusal anlayışı içerisinde kamusal alanda genişletilmiş düşünce arayışı, bu alanın tartışmaya açık ve eşitlikçi bir öz taşıması gerekliliğini beraberinde getirir (Deveci, 1998, s. 125).

Benhabib (1992) kamusal mekân modellerinin incelenmesinde Batı siyasal düşüncesine karşılık gelecek üç farklı model sınıflaması ortaya koymuştur (Benhabib, 1992, s. 89). Buna göre, bu modellerden ilkinin Arendt'in rekabetçi (*agonistic*) modeli ortaya koyar ve yaşayanların erdemi ile ilişki kuran bir geleneği vurgular. Arendt'in kamusal alanı rekabetçi ve birleşimsel (*associational*) kamusal mekânı içerir (Benhabib, 1992, s. 93). Rekabetçi mekânda ahlaksal, siyasal büyüklük ve kahramanlık açığa çıkar, sergilenir ve diğerleriyle paylaşılır; böylelikle burada fark edilmek, üstün gelmek ve onaylanmak açısından bir rekabet oluşur (Benhabib, 1992, s. 94). Birleşimsel kamusal mekân, özgürlüğün görünebilir olması ile öne çıkar (Benhabib, 1992, s. 94) ve bireyler arası özgür ilişkilerin varlığında uyumlu eylemlerin ortaya çıkışı ile tanımlı hale gelir (Yükselbaba, 2008, s. 231, 232).

İkinci kamusal mekân modeli, merkezine adaletli ve sağlam kamusal düzeni alan eşitlikçi (*egalistic*) modeldir ve kamusal mekânın yasal boyutunu vurgular. Kant ile başlayan liberal geleneğin öne çıktığı, Bruce Ackermann'ın kamusal diyalogu ile örneklenen liberal kamusal mekân modelidir. Bu modelde meşrulaştırma, kamusal diyalogdan ortaya çıkar (Benhabib, 1992, s. 103). Üçüncü model ise geç kapitalist toplumların demokratik-sosyalist yenden yapılanmasını çerçeveleyen söylemsel (*discursive*) kamusal mekândır. Demokratik meşruluğun merkezde olduğu Habermasçı modeldir (Benhabib, 1992, s. 89). Bu modelde kamu ve özel alan arasındaki net ve sorgusuz ayırım dikkat çekicidir. Kamusal mekânın söyleme dayalı modeli, otonom kamusal alanın ortaya çıkışını ve tartışmanın merkezi rolünü vurgular. Kurumsal yaşamın işleyişi, toplum, kültür ve kişilik arasındaki ilişkiler üzerinden inşa edilir. Politik katılım ve karar verme sürecinin demokratikleşmesi ve söyleme dayalı iradenin oluşması, katılım ilkesi temelinde anlam bulur. Bu modelde ele alınan söylem meşruluğun temelini oluşturur. Habermasçı kamusal mekân modeli, eşitlikçi karşılıklık olarak adlandırılabilen bir iletişim normu barındırır (Benhabib, 1992, s. 101-106).

Kamusal alanın demokrasiyle kurduğu ilişki, onun eleştirinin, mücadelenin, karşı durmanın alanı olması ile ilişkilidir (Benhabib, 1997, s. 16). Eylemin ve müzakerenin kamusal alanı, katılımın ve ortaklaşa karar almanın alanıdır. Bir noktada bu alan ortaklaşalığın müzakeresi yoluyla kendini yönetmenin alanı olarak belirir ve kamusal gerekçelendirme açısından önem taşır (Benhabib, 1997, s. 2, 15).

Özel alan, politik devlet tarafından müdahale edilmeyen olma ile tanımlıdır. Buna ek olarak piyasadan ve meta ilişkilerinden özgür olma ile de ilişkilidir. Burada hane halkının alanı ve mahremiyet ile özel hakların varlığı ön plana çıkar (Benhabib, 1992, s. 107-109).

Kamuoyunun taşıyıcısı olarak halkın eleştirel işlevi kamusallıkla ve kamuya açık oluşla ilgilidir. Kamu, kendini özel alandan ayrı bir alan olarak; kamu gücünün karşıtı bir alan olarak sunar (Habermas, 1962/2002, s. 58-60) 17. yy' da gazetenin ortaya çıkışı ve kapitalizmin gelişimi ile birlikte burjuva toplumunda kamusal alan, toplumsal emek ve mal değiş tokuşu ile öne çıkar. Toplum, kamu erkinden, devletten, özel alanı koparıırken, hayatın yeniden üretimini özel ev bütçesinin sınırından taşıyıp kamusal çıkara ilişkin bir sorun haline getirir (Habermas, 1962/2002, s. 87-89). Habermas (1962/2002) bu gelişimi, akıl yürüten kamusal topluluğun eleştirisinin ortaya çıkışı ve 18. yy kamuoyunun bizzat eleştirinin merkezi haline gelmesi açısından vurgular (Habermas, 1962/2002, s. 89).

Şehir, burjuva toplumunun hem ekonomik hayat merkezini hem de kurumlaşan ve kamunun siyasal çıkar ile ilişkisini kuran edebi kamuyu ortaya koyar. Devletle toplumu birbirinden ayıran çizgi kamusal alanla özel alanı da birbirinden ayırır (Habermas, 1962/2002, s. 96-103). Şehir, burjuva kamusallığını içerirken kentleşme süreci toplumsal hayatı kamusal ile özel olma arasında kutuplaştıran bakış açısının ilerlemesi olarak betimlenmiştir. Burada kamusal açıdan koruyucu dayanak özel alandır. Kamusal alan ve özel alan arasındaki bu ayrım değişime uğramıştır. Habermas (1962/2002) bu süreci ailenin, kitle iletişim araçlarının tüketim kültürüne dayalı kamusalılığı açısından ele almış ve bu yönde ailenin toplumsal güçlerin akınına uğraması ile ilişkilendirmiştir. Sonuç, kamusal alanın aşınmasını ortaya koymuştur (Habermas, 1962/2002, s. 270-283). Kamusal topluluğa özgü iletişim biçiminin yitirilmesi kamusal alanın aşınmasında önemsenmiş, kamusalığın yerel zeminiyle birlikte mekânını kaybetmesi, özel ve kamusal alanın arasındaki belirgin sınırın yitirilmiş olması ile ilişkilendirilmiştir (Habermas, 1962/2002, s. 30, 340).

Kuramsal tartışmalar sonrasında kentsel mekânda kamusal alan ve özel alan arasındaki ilişki genel olarak değerlendirilebilir. Kentsel mekânda kamusal alan ve özel alan arası ilişkilenebilir, bu ilişkinin sürekliliği yanında farklı aktörlerce düzenlenip kamu yararına ortaklaşa kullanıma açık olma yönünde işlevsellik gösterme; kamusal ve özel olma düzeyi açısından farklı dereceleri içermeye biçiminde farklı düzeyleri ve düzenlemeleri içerir (Akkar Ercan, 2012, s. 176). Kamusal alanlar, açık, kapalı kamusal alanlar, açık ya da kapalı yarı kamusal alanlar olarak sınıflandırılmıştır (Akkar Ercan, 2012, s. 176).

Kentin yapısını kurması, hareketlilik, karşılaşma ve canlılık ile ilişkili bütünü ortaya koyması açısından bu çalışmada açık kentsel kamusal alanlara odaklanılmaktadır. Kentte bulunan açık kamusal mekânları, kamu mülkiyetine konu olan sokak, cadde, bulvar, meydan, otoyol ve otopark alanlarından oluşan kentsel ulaşım sistemi bileşenleri ile açık ve yeşil alanlar olarak örneklen-dirmek mümkündür.

Kentsel kamusal mekânlar, politik bir oluşum ve farkındalık alanı olmanın yanında sosyal varlıklar olarak kentte yaşayanların kentsel yaşama aktif katılımları için önemli dinamiklerdir (Amin, 2008, s. 22).

Kamusal mekânlar, politik, kültürel boyutları yanı sıra anlamı kurmaya ve kent belleği kurgusunu inşa etmeye, bir başka deyişle imaj oluşturmaya ilişkin simgeleri içermeleri açısından kent bütününde önemli ve temel mekânlar olarak karşımıza çıkarlar. Açık ve yeşil alanlar düzeyinde tartışıldığı ekolojik boyut ve insan-doğa etkileşimi kamusal mekânlar için sıralanan bağlama ek olarak vurgulanabilir. Kendini üretme, kendi ile buluşma, öteki ile karşılaşma, kamusal görüşün ortaya çıkışı, hareketlilik ve canlılık kamusal mekânda bir araya gelme ve karşılıklık üzerinden anlam bulur.

Kentsel değişim, kentsel kamusal mekânların değişimi ile karşılıklı bir ilişki ortaya koyar. 1970 sonrası postmodern kentin biçimlenmesi ile ilişkili olarak ele alındığında, kentin toplumsal, mekânsal ve ekonomik yapısındaki değişimler ön plana çıkar. Süreç içinde tüketim odaklı kentsel dönüşüm, kentsel kamusal mekânların dönüşümünü ve ilişkili olarak kamusal alana olan etkiler yönünde kamusalılıkta değişim yaratmıştır. Mekânların metalaşması ve ticarileşmesini beraberinde getiren kentsel dönüşüm uygulamaları (Akkar Ercan, 2012. s. 178), markalaşma ve kültür endüstrisi ile ilişkili olarak mekânın dönüşümü, kamusalılık düzeyinin aşınmasını ve kamusal mekân niteliğinin zarar görmesini beraberinde getirmiştir.

COVID-19 pandemi süreci virüsten korunma ve salgının seyrinin yönetilmesi adına kentte yaşayanların bedenini, kişisel mekânını, toplumsal ilişkilerini ve etkileşim düzeylerini sınırlandıran kısıtlamalar ve düzenlemeleri içermiştir. Kentsel kamusal mekânda, toplum içerisinde öteki ve bireyin kendisi ile karşılaşmasının denetimli hale gelmesi kamusalılığın, kamusal mekânın bağlamının yeniden tanımlanmasını ve kamusal mekânda mekânsal, toplumsal ve politik ilişkilerin yeniden biçimlenmesini beraberinde getirmiştir.

COVID-19 ve denetimli karşılıklık

Kent imajının oluşumunu, kent belleğinin ve kent kimliğinin oluşumunu ortaya koyması açısından kentsel kamusal mekânlar önemli yere sahiptir.

Lynch (1960/2018)'in ortaya koyduğu kent imgesini oluşturan yollar, kenarlar, bölgeler, düğüm noktaları ve nirengi/işaret noktalarından oluşan bileşenler kentsel kamusal mekânlar bütünü ve dizgeleri içerisinde yer alırlar (Lynch, 1960/2018, s. 53). COVID-19 pandemi koşulları içinde kamusal ve kamusal mekân içerisinde değişim yaratan denetimli karşılıklılık, kentte toplumsal ilişkileri değiştirirken kentin yapısını kuran temel ilişkilerde de dönüşüm yaratmaktadır.

Kent imgesi ya da yapılı çevreye ilişkin imajın oluşumu, mekânın anlamlandırılması, kendini ait hissetme, mekânın *yere* dönüşümü ve *yer kimliği* oluşturma yönünde vurgulu bir anahtar niteliğindedir. Sözü edilen kavramlar ve ilişkiler, kentte yaşayanların kent ile ve kentsel kamusal mekânlar ile etkileşimi yanı sıra kentte diğerleriyle bir araya gelmede de öneme sahiptir (Güneymen, 2001, s. 39-46).

Kişi, yapılı çevre ile olan etkileşiminde kenti algılama, bilişsel olarak kavrama ve çevresine davranışsal olarak karşılık verme yönünde bir süreç içerisine girer. Bu süreç, hem kişisel filtreleri, hem de toplumsal filtreleri içerisinde barındırır (Güneymen, 2001, s. 39-46). Dolayısıyla, kişi kentte kamusal mekânların bir parçası olduğu yapılı çevre ile olan etkileşiminde hem kendisiyle hem öteki ile hem de mekân ile karşı karşıya gelmektedir.

Karşılıklılığın denetim altına alınması ötekiyle karşılaşmanın koşulları ve algısının değişimini, kentin zamansal ve mekânsal olarak yeniden düzenlenmesini beraberinde getirmektedir. Farklı düzeylerde tartışılan ilişkiler bütünü için denetimli karşılıklılık önemli bir değişim dinamiği oluşturmaktadır.

Denetim, hem dışarıdan kişiler arası ilişkilerin düzenlenmesi yönünde hem de kişisel mekân sınırlarını keskinleştirme, bulaş riskine karşı ihtiyatlılık yönünde bir öz denetim olarak karşımıza çıkmaktadır.

COVID-19 pandemi koşulları içinde kamusal ve kamusal mekân bağlamındaki değişimler farklı boyutlarda ele alınabilir. Öncelikle, kamusal ya da kamusal alanın ortaya çıkışının temelinde yatan kısıtlama olmaksızın bir araya gelme durumu değişime uğramıştır. Kamusal görüşü ortaya çıkaracak tartışmanın oluşması ise belli bir risk ve tehdidin varlığı altında ortaya çıkabilecektir. Bulaş riskini önleme ve bundan kaçınma, bir anlamda, kamusal mekândan kaçınma ise herkesin ortak sahip olduğu bir olanaklılık içermemektedir.

Denetimli karşılıklılığın geçerli olduğu ötekiden kaçınılan, ötekinin olmadığı, günün belli saatlerinde boşlukla tanımlı hale gelebilen kentsel kamusal mekânın ne kadar kamusal mekân olduğu ise kaçınılmaz bir sorgu olarak karşımızda durmaktadır.

Pandemi sürecinde kentsel kamusal mekân kullanımının ve yaşamının kısıtlamalar ve denetim yönünde düzenlenmesi, kurallara bağlanması ve yapıtıma konu olması vurguludur. Bedenin, kişisel mekânın bir anlamda devlet tarafından düzenlenmesi yönünde bir pratik sorgulanabilirken sağlık adına, salgının kontrolü ve denetimi yönünde yerel yönetimin destekleyici ve tamamlayıcı rolü önem taşımaktadır. Yakınlık ve uzaklık tanım ve sınırının düzenlenmesi ve yeniden çizilmesi ise mekânsal, toplumsal ve politik ilişkilerin yeniden biçimlenmesinde etkindir.

Kentin dinamizmi ve çekiciliğinin değişmesi, düşüşe uğraması, virüsten korunma ve bulaş riskinden sakınma yönünde kentte açık ve yeşil alanların önemi artarken düşük yoğunluk ve yeşil alana erişim eğilimi üzerinden ters kentleşme hareketini destekleyici etki de ortaya çıkmaktadır.

COVID-19 pandemi koşullarına ilişkin düzenlemeler, kentsel kamusal mekân ile etkileşim noktasında zamansal ve mekânsal kısıtlar ortaya koyması nedeniyle kentsel kamusal mekân tanımında *boşluğun* egemen hale gelmesi, dolayısıyla insansız ve ölü kamusal mekânların görünümünü de sunmaktadır.

Yakınlaşmanın düzenlenmesi, kamusal mekânda bulunmanın denetimi, diğerinin kontrolü üzerinden denetim ve gözetimin yanı sıra ilişkiler açısından virüsü barındırma yönünde belirsizlik, ötekinin, buluşma ve yakınlaşmanın tehdit algısı, tamamlayıcı öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilgi akışı ile gün gün biçimlenen kentsel kamusal mekân denetimi, sınırların genişleyip, dünya düzeyinde salgının etkilerine göre uluslararası hareketliliğin denetimine kadar genişleyebilmektedir.

Karşılaşmanın, buluşmanın anlamının değişimi ile birlikte karşılaşmanın mekânı olarak kamusal mekânların dönüşümü çarpıcı hale gelmiştir. Kamusalığın canlı odağı olarak kentsel kamusal mekânlar hareketlilik, canlılık, tartışma, kendini üretmeyi içeren boş zamanın serbestliğinden yoksun duruma gelmiştir. Canlı kent deneyimini taşıyan kamusal mekânların kent yaşamındaki yerinin değişimi, kamusalığın ve kamusal mekânın deneyiminin değişimini de beraberinde getirmiştir.

COVID-19 Pandemisi Sonrası Kentsel Kamusal Mekândaki Toplumsal, Mekânsal ve Politik Değişimler ve Uygulanan Politikalar

Kamusal mekânların COVID-19 pandemi koşullarında fiziksel yeniden biçimlenmesi, gözetim ve denetimin derinleşmesi, kentte kamusal mekâna erişme ve kamusal yaşama katılmanın düzenlenmesi ve yapıtıma aracılığıyla denetlen-

mesi ile ilişki kurmaktadır. Politik tartışma olanağının aşınması, kamusal alanın fiziksel mekândan, kent deneyiminden kopması ve dijital ortama taşınması kamusal mekânın ve kamusal alanın dönüşümü konusuna ışık tutmaktadır.

COVID-19 virüs yayılmasının azaltılması ve halk sağlığının korunması amacıyla kamu mekânının kullanılmasının yasaklanması ve fiziksel mesafenin denetlenmesi pandemi yönetiminin temel politikaları olarak uygulanmaktadır (Honey-Rosé vd., 2020, s. 1). Eve kapanma, kamusal mekânda hareketliliğin kısıtlanması, ortaklaşa yarar için evde kalma tamamlayıcı uygulamalardır.

Yaşananlar, hem kamusal mekânda toplumsal ilişkilerin nasıl biçimleneceği, kamusal mekânla ilişkinin nasıl değişeceği hem de kamusal mekânların planlanması, tasarımı, kullanımı ve algısı üzerine nasıl değişiklikler yapacağı yönünde sorgular ortaya çıkarmıştır. Halk sağlığı, virüs yayılma durumu ve kamusal mekânların biçimlenmesi arasındaki ilişkinin sorgulanması da gündeme gelen sorun alanının bir parçasıdır.

Honey-Rosés ve diğerleri, (2020) COVID-19 döneminin kamusal mekân algısı, kamusal mekânda davranışın biçimlenmesi, kamusal mekânın tasarımı ve kullanımı konusunda ortaya çıkabilecek sorular üzerine yaptıkları tartışmada öne sürülen sorguları desteklemekte ve çeşitlendirmektedir (Honey-Rosés vd., 2020, s. 2). Bu yönde, yazarların sorgularından bazıları, kamusal mekân algısının azalan yoğunluk yönündeki algı değişimini, kamusal mekândaki eylem biçimlerimizin değişimini, kitlesel kamusal bir araya gelmelerde ortaya çıkabilecek değişimi, hareketlilik ve geçiş yönünde değişimler ile kamusal mekânda sergileyegeldiğimiz sivil özgürlüklerin kısıtlanmasının deneyimini konu almaktadır. Yazarların, mekân tasarımı konusunda yaptıkları sorgular, pandemi ile ortaya çıkan krizle birlikte gündeme gelen geçici dönüşümlerin tasarımı süreklilik taşıyan dönüşümler için potansiyel oluşturup oluşturmayacağı yönündedir (Honey-Rosés vd., 2020, s. 2).

Tasarım düzeyinde, sokakların yeniden tasarlanması, sağlık ölçütünün gittikçe artan biçimde kamusal mekân tasarımının bir parçası haline gelme durumunu konu almaktadır. Ortaya çıkan dönüşümle birlikte açık ve yeşil alan planlaması ve tasarımı yeni kullanımlar ve eylemleri konu almaya başlayabilecektir. Kamusal mekânın yeni bir tipolojisinin bir gereksinim olup olmadığı da bir tartışma konusudur. Eşitsizlik ve dışlama yönündeki sorgular, kırılan grupların geleceğin kamusal mekânlarında nasıl karşılanacağını konu alırken ilişkili yerleşim sistemleri, geçiş/transit özgürlüğünün, kent merkezi ile ilişkinin kısıtlanması yönünde tartışılmıştır (Honey-Rosés vd., 2020, s. 2). Fiziksel mesafe ve kamusal mekân kullanım kısıtlarının varlığı ve değişimi ile biçimlenecek bir süreçte kamusal mekânların sosyo-mekânsal

bağlamı, planlanması ve tasarımı noktalarında hangi ölçütlerin pandemi sonrasında da geçerli olacağı ya da hangi ölçütlerin bu alanları etkileyeceği konuları, ele alınan diğer konuları oluşturmuştur.

Birçok kentsel merkezde COVID-19 günlük yaşamı durdurma yönünde etki göstermiştir. Oysa mekânın algısı, durağan değil, dinamiktir ve mekânın algısı diğeri ile ilişki içerisinde biçimlenmektedir (Hall, 1966, akt. Mehta, 2020, s. 669). Süreç içinde toplumsal etkileşim sürerken fiziksel mesafe ayarı yapılmakta ve toplumsal etkileşime konu olan alanı genişletme eğilimi ortaya çıkmaktadır (Mehta, 2020, s. 669). Bir anlamda denetimli hale gelen toplumsal yaşamda, toplumsal etkileşime girmenin yeni yolları aranmaya başlanmaktadır.

Kamusal mekân ile ilişkinin kısıtlanması ve evde kalmaya yönelik düzenlemeler, toplumsal etkileşime girme adına hem komşuluk birimlerinde mekânların fiziksel mesafe gözetilerek yeniden işlevlendirilmesi, hem de evin yakın çevresindeki sokağın yaya yönelimli kullanımını destekleyecek biçimde kullanımını beraberinde getirmektedir. Mehta (2020) bu olgu ve değişimlere dayalı olarak kişiler arası fiziksel mesafe kuralının yeni bir toplum-sallaşma mekânı ortaya çıkarma potansiyeli olduğundan bahsetmektedir (Mehta, 2020, s. 670).

Mehta (2020), kişiler arası fiziksel mesafe ölçütlerinin mekân kullanımını değiştirdiğini ve pandemi ile birlikte kamusal yaşamın sınırlandığını ortaya koymuştur (Mehta, 2020, s. 669). Orta ve düşük yoğunluktaki komşuluk birimlerinde sosyalleşmenin yeniden biçimlendiğini gözlemleyen yazar, bunun kişiler arası fiziksel mesafe ölçütü açısından yeni bir sosyalleşme mekânının biçimlenişi olarak görülebileceğini tartışmıştır. Bu çalışmada kişiler arası fiziksel mesafe olarak adlandırılan sosyal mesafe (*proxemics*), Hall (1966)'ya dayalı olarak kültürel antropolojiye özgü bir kavram olarak ele alınmış ve bu mesafenin toplumsal davranışların alanını belirlediği aktarılmıştır. Buna göre mesafenin değişimi ile toplumsal davranış alanı değişmekte ve her bir aşama ya da derecelenme kişiler arası farklı duyuşsal algıya olanak tanımaktadır (Mehta, 2020, s. 669). Sözü edilen toplumsal mesafe, göz ile aktif ilişki kurulabilecek mesafeyi işaret etmektedir.

COVID-19 Pandemisi Sonrası Derinleşen Mekândan Bağımsızlaşma ve Etkileri

Mekândan bağımsızlaşma, farklı katmanlarda küreselleşme süreci ile birlikte tartışılan ve sermaye hareketleri, bilgisayar teknolojileri ve internetin gelişimi ile birlikte ele alınan bir konudur. Bu çalışmada ise konuya ilişkin odak noktası, COVID-19 ile birlikte kentte yaşayanların sosyal bir varlık olarak

mekânda ve diğerleri ile ortaklaşa katıldığı eylemler ya da pratikleri yönünde, mekândan bağımsızlaşmada gözlemlenen artan biçimdeki derinleşmedir.

COVID-19 pandemisi sonrası, temelde mekân bağımlı olan deneyimler, uzaktan çalışma, uzaktan görüşme üzerinden özel mekânda üst üste çakişmakta ve kamusal mekândan bağımsız hale gelerek birey ve bireyin özel mekânı üzerinden yeniden kurulmaktadır. Sözü edilen değişim toplumun bir grubuna özgü olarak biçimlenirken, hastalık riskinden kaçınma noktasında eşitsizliği getiren bir koşullar bütünü olarak bir grubun kamusal mekânda bulunma ve çalışma zorunluluğunun sürmesi de tartışma konusudur. Yiten kamusalliğın içerisinden eşitsizliğin görünürlüğü de ortadan kalkmakta, modern kentin yabancılaştırıcılığı, anonimliği üzerinden kurulan yalnızlaşma, kamusalliğın gerçek deneyiminden dışlanmış farklı bir yalnızlaşmaya doğru evrimleşmektedir.

Uzaktan çalışma, bu olanağa sahip gruplar açısından mekân bağımlı eylemleri mekândan bağımsızlaştırırken bu olanağa sahip olmayan grupların bulaş riskini göze alarak kamusal mekânda bulunma durumunu beraberinde getirmekte ve eşitsizliğin görünümünü ortaya koymaktadır. Uzaktan çalışma olanaklılığı bir yönüyle kentte bulunma ve kent dışında bulunma deneyimi farkının silikleşmesine ve bulaş riskinden kaçınma ile birlikte kent dışına yönelme, bu yönde ters kentleşme hareketini de beraberinde getirebilmektedir.

Honey-Rosés, (2020) benzer bir biçimde COVID-19 sonrası kamusal mekân kullanımı ve toplumsal eşitsizlik ilişkisine dikkat çekmiş, pandemi sırasında kamusal mekân kullanımında toplumsal ve sınıfsal eşitsizliğin derinleştiğini vurgulamıştır (Honey-Rosés vd., 2020, s. 3). Uzaktan çalışma olanağına sahip vasıflı emek, açık ve yeşil alanları, yürüyüş yollarını kullanabilirken evden çalışamayan grup kamusal mekânda ve sokakta çalışmak durumunda kalarak salgına maruz kalabilmektedirler (Honey-Rosés, 2020, s. 3). Yazarlara göre kamusal mekânlar, herkesin ortaklaşa kullandığı, her sınıftan eğitim ve gelir seviyesinden kişilerin karşılaştığı mekânlar olmaktan uzaklaşmışlardır (Honey-Roses, 2020, s. 3). COVID-19'dan en çok, yerel küçük birimler gibi kentte yaşayanları kamusal mekâna ve kent merkezine getirme düzeyi yüksek olan, sosyalleşme ve yüz yüze alış verişe dayalı etkinliklerin etkilendiği ve bu yönde düşüş yaşadıkları vurgulanmıştır. Böylelikle, kamusal mekânın anlık ve resmi olmayan etkileşim yönünde toplumsal etkileşim mekânı olması kısıtlanırken politik bağlamı da zarar görmüştür (Honey-Rosés, 2020, s. 4).

Uzaktan çalışmanın yaygın ve uzun süreli hale gelmesi toplumsal ayrışma ve eşitsizlikler açısından yükselişi ortaya koyabilir. Çalışma alanında dijitalleşme, çalışmanın toplumsallığına, çalışanın kamusal bir özne olarak toplumsal etkileşime geçmesine ve birbirinden öğrenme yönünde fiziksel yakınlıktan yoksunluğu da içerisinde barındırmaktadır.

Pandemi koşullarında ayakta kalma, önlemleri ve yaşam koşullarını kendi adına işlevsel olarak düzenlemede ve çalışma koşullarında virüse maruz kalma riskinin deneyimlenmesinde eşitsizliği açığa vurmaktadır. Güvencesiz, kayıt dışı ve marjinal çalışma koşulları, yoksulluk ve yoksunluk açısından COVID-19 süreci ve sonrası eşitsizliğin daha sert biçimde deneyimlenebileceğini göstermektedir. Konu farklı yaştaki ve sağlık durumundaki kırılan gruplar açısından daha da ciddi bir tartışmayı açığa çıkarmaktadır. COVID-19 süreci ve sonrası, bu yönde, pandemi öncesi yapısal sorunların ciddiyetle ele alınma gerekliliğini daha net olarak gündeme getirmektedir.

COVID-19 pandemi sonrası ters kentleşme hareketine bakış

Değişimin bir diğer halkası da daha önce belirtildiği gibi uzaktan çalışma koşullarının önemli bir etmeni olduğu kentte bulunma ile kent dışında bulunma deneyimi farkının ortadan kalkmaya başlamasıdır. Nüfus büyüklüğü, yoğunluğu açısından düşük düzeyi ve açık ve yeşil alan, doğal alan potansiyeli açısından yüksek düzeyi kapsayan kent dışına yönelme, kentten uzaklaşma hareketini de bu olanağa sahip gruplar açısından gündeme getirmektedir.

Dönüşen kentsel deneyim, ters kentleşmenin potansiyelinin yükselmesini, açık yeşil alanların değerinin artmasını ve uzaktan çalışma olanağına sahip gruplar açısından çeperde ikinci konutların asıl konut olarak kullanılmaya başlanması gibi değişimleri de tanıtmıştır.

COVID-19 Sonrası Kentsel Tasarım, Kent Planlama Alanlarını ve Kentleşme Sürecini Yeniden Düşünmek

COVID-19 sonrası kentsel tasarım, kent planlama alanlarının ve kentleşme sürecinin yeniden ele alınması, salgın yönünde sağlık ile bu alanların kurduğu ilişki; salgın süreci ve sonrasında değişen öncelikler yönünde vurgu kazanmaktadır. Sürece ilişkin olarak kentin toplumsal ve mekânsal biçimlenmesi, kentsel kamusal mekânların yeniden biçimlenmesi ile COVID-19 sürecinin beraberinde getirdiği ve derinleştirdiği eşitsizlikler söz konusu alanlar için yeni sorguları gündeme taşımaktadır.

Pandemi süreci ve sonrası döneme ilişkin olarak pandeminin getirdiği belirsizliklere kentlerin nasıl karşılık vereceği, kentlerin yaşanabilir hale gelmesi

ve sürdürülmesi açısından kentte yaşayanların, mimarların, tasarımcıların ve planlıların nasıl eylemde bulunacağı sorgusu önemini korumaktadır (Jasiński, 2020, s. 9). Merkezi ve yerel yönetimler noktasında eşgüdümlü olarak sürecin nasıl yönetileceği, üzerine düşünülmesi gereken bir diğer nokta olarak belirlemektedir.

Salgınların kentler ve kamusal mekânların değişimi üzerine olan etkisi, halk sağlığının korunması ve sürdürülebilmesi açısından tarihsel olarak gelişmeye açık olmaya ve kendini yeniden biçimlendirmeye yönelik bir itici güç olmuştur.

Halk sağlığı, planlama ve tasarımın ölçütlerinden biri olagelmıştır ve COVID-19 tarihsel olarak deneyimlenen salgınlardan biridir (Honey-Rosés vd., 2020, s. 2). Kentsel planlama ve sağlık ilişkili çalışmalar 1990'lerden itibaren belirgin bir ilgi alanı olarak belirmiştir. Bu yönde COVID-19 sağlık perspektifinin planlama ile yeni yollarla bütünleşmesi potansiyeli barındıran bir süreç olarak ele alınmıştır (Honey-Rosés vd., 2020, s. 3).

Salgın hastalıklar, tarihsel olarak kentlerin sağlıklı kentler olarak yeniden biçimlenmesinde itici güç olmuşlardır. Bereitschaf ve Scheller (2020) kolera'dan başlayarak çeşitli salgınların modern kentsel planlama, tasarım ve kentsel gelişme üzerindeki etkisini kentlerin kamu sağlığı açısından daha güvenli hale gelme yönünde yeniden biçimlenmeleri üzerinden ortaya koymuşlardır (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.1). Yazarların farklı ülkeler düzeyinde ele aldıkları COVID-19 etkilerini azaltma stratejileri merkezi hükümetlerce belli süre işyerlerinin kapatılması, evde kalma uygulamaları, sokağa çıkma kısıtları, kişiler arası fiziksel mesafe ölçütünün uygulanması, yavaş sokak program uygulamalarını içermektedir. Bu stratejilere ek olarak kamusal mekânlarda hijyen artırıcı araçların konumlandırılması, karantina uygulamaları, sokakların daha üst düzeyde yaya dostu kullanımına açılması, hareketlilik kısıtları uygulaması ve çalışma saatlerinin düzenlenmesi gibi uygulamalar ele alınmaktadır. Hasta takibi ve geçici sağlık hizmetlerinin sunulması tamamlayıcı stratejiler olarak belirtilmiştir (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.2).

Acil sağlık amaçlarının karşılanması kentin biçimlenmesi ile ilişkili bir konudur. Bu yönde ele alındığında, planlama ve tasarım alanında kamusal mekânlar, acil sağlık amaçları için esnek kullanıma uygun olmalarından dolayı dirençli kentlerin oluşmasında önemli yere sahiplerdir (Honey-Rosés vd., 2020, s. 4).

COVID-19 pandemi sürecinde kentsel kamusal mekânların yeniden biçimlenmesi ve örgütlenmesi bir ilgi konusu olmuştur. Kentsel kamusal

mekânların pandemi sürecindeki değişimlerinin görünimleri kamusal ulaşım sistemlerine talebin düşmesi, özel araba kullanımına yönelimin artması, ulaşımda yaya kullanımlarının artışı yanında sokağın geniş kaldırımlar ve hareketlilik düzenleriyle bütünleştirilmesine tanıklık etmiştir (Honey-Rosés vd., 2020, s. 5). Bisiklet ve yaya sirkülasyonunun bütünleştirilmesi ve kentsel ulaşım dizgesinin bir parçası haline gelmesi artan biçimde gündem oluşturmuştur (Honey-Rosés vd., 2020, s. 6).

COVID-19 pandemisinin etkileri açısından farklı oturma alanları tercihlerinin belirmesi, kentsel komşuluk algısının değişimi ile birlikte konut tipi tercihlerinde ve nüfus hareketindeki değişim öne çıkmıştır. Bu değişimler yapı düzeyinde belli sosyal etkileşime olanak tanıyacak yapılar arası ilişkiler, özel bahçeye sahip yapılar, balkon ve teras ölçülerinin genişlemesi yönünde yeni biçimlenmeleri getirirken fizyolojik ve psikolojik gereksinimleri karşılayacak biçimde çatı bahçeleri, dikey bahçeler ve yeşil alanla bütünleşen yapı arayışlarını gündeme getirmiştir (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.3). Planlıların açık ve yeşil alanların kent yapısındaki yeri ve işlevini COVID-19 süreci ve sonrasında yeniden değerlendirmeleri önerilmiştir. Bunun nedeni, açık ve yeşil alanların kişiler arası mesafe ölçütüne yanıt vermesindeki potansiyeli ve sözü edilen gereksinimlerin karşılanmasındaki rolleridir (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.4).

Kentin yapısının süreç yönünde yeniden biçimlendirilmesi ele alındığında, bazı uygulamaların, pandemi sürecinde, kent merkezinin yayalaştırılmasını, otopark benzeri kamusal mekânların rekreasyon amaçlı yeniden işlevlendirilmesini ve sokaklarda bu yönde parçalı iyileştirmeler yapılmasını kapsadığı görülmüştür (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.4).

COVID-19 pandemisinin temel etkileri bir yönüyle kentsel mekânda canlı sokak yaşamının yitimi, kitlesel işsizliğe yol açan iş yeri kapanmaları, kentsel komşuluk birimlerinde ölü bölgelerin ortaya çıkışı biçiminde kendini göstermiştir (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.5). E-ticaretin yükselişi ile büyük işyerleri dışındaki küçük, yerel iş yerlerinin ve ticari birimlerin düşüşü, kentsel ticari peyzajın canlılığının ve ilişkili olarak kent merkezinin canlılığının yıkıcı etki görmesini sergilemiştir (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.5). Kentsel mekânların güvenli, ulaşılabilir, hareketlilik ve kişiler arası fiziksel mesafe kısıtlarına uygun biçimde yeniden düzenlenmiş kentsel kamusal mekânlara dönüşüm potansiyeli sürecin etkileri kapsamında tartışma gündemi oluşturmuştur (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.6).

COVID-19, kentin iç yapısını değiştirici rol oynamış ve ortak kullanım alanlarının daha esnek kullanımını gerektirmiştir. Her türlü ilişki için temel

güvenlik ölçütü haline gelen mesafe, kentsel mekânı yeniden biçimlendirmektedir. Bunun yanında kentin çevresi ve genel olarak kentin doğa ile kurduğu ilişki yeniden sorgu alanı haline gelmiştir. Hareketliliği azaltıcı, mikro-yerel etkinlikler ile küçük özel etkinlikleri bir araya getiren çözümler destekleyici öneriler olarak yer almıştır (Zecca, Gaglione, Laing, ve Garguilo, 2020, s. 253).

Kentsel yeşil alan sistemi içerisinde parklar, kentsel kamusal mekan deneyiminin ve hareketliliğin kısıtlandığı COVID-19 pandemi sürecinde yalnızca açık kamusal mekanlar olarak değil, kalabalık kentten çekilmeyi sağlayacak kentsel kişisel sığınak alanları olarak da tanımlanmışlar ve ayrı olarak değer yüklenmişlerdir (Ugolini vd., 2020, s.8). Kent parkları konuya ilişkin yapılan araştırmada yeşil alan sistemi içerisinde en çok seçilen bileşeni oluşturmuştur. Kapanmalar, zamansal ve mekânsal sınırlamaların kamusal yaşamı düzenlediği pandemi sürecinde kentsel yeşil alan sistemi bu kısıtlamalardan kaynaklı ve doğa ile buluşmaya ilişkin gereksinimlerin karşılanmasında önem kazanmıştır. Kentsel yeşil alan sistemi bu süreçte tasarım, planlama ve kent yönetimi açısından taşıdığı potansiyel açısından yeniden değerlendirilmeye açıktır. Kent planlama düzeyinde, dirençli kentlerin oluşturulması ve alan kullanım kararlarının alınmasında kentsel yeşil alan sisteminin etkinliği, yeşil koridorların varlığı, yerleşim alanından yürüme mesafesinde yeşil alana ulaşılabilir olanağı, yeniden ve dikkatle ele alınabilecek konular olarak gündemde yerini almıştır (Ugolini vd., 2020, s.8).

Kentsel mekânların yeniden biçimlenmesi yanında kentsel ulaşımın yeniden biçimlenmesi ilgi konularından birini oluşturmuştur. Kentsel ulaşımında kamu taşımacılığının düşüş yaşaması, yolcunun virüs riski taşıma yönünde gözetimi ve araçların sık sterilizasyonuna ilişkin değişim bu yönde ele alınmıştır (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.8). Bulaş riskini azaltma yönünde yaya ve bisiklet sirkülasyonunun kentsel ulaşım sistemiyle artan biçimde bütünleşmesi bu yönelimi karşılamaya yönelik mekânsal yeniden biçimlenmelerin konusu olmuştur (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.9).

Pandeminin etkileri ve bu etkilerin yönetilme çabası ileri gözetimi derinleştirmiştir. Akıllı kent teknolojisi, belli cep telefonu uygulamaları kolay ve anında gözetimin araçları olarak belirlemektedir (Lai vd., 2020, s. 3). Salgın denetiminde gözetim ve doğrudan bedeninin gözetilebilmesini olanaklı hale getiren uygulamalar Honey-Rosés ve diğerleri (2020)'nin ifade ettikleri gibi sivil özgürlüklerin kısıtlanması sorgusunu açığa çıkarmaktadır (Honey-Rosés vd., 2020, s. 6).

Pandemi, gündüz ve gece sürekli işleyen yüksek yoğunluklu ve karma kullanımlı çeşitli ve yoğun ulaşım sisteminin taşıdığı kentsel gelişme ve plan-

lama paradigmasını sarmıştır (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.11). Ortaya çıkan eğilimin; yoğunluğu azaltıcı, daha derişik bir kentsel gelişme olduğu görülmektedir. Kentsel yapı bütünü içerisinde planlama, ulaşım ve konut alanları yanında politik, ekonomik yöndeki ve eğitim alanındaki kısıtlar ve değişimlerin mekânsal etkileri de çarpıcıdır. Süreç bütününde, halk sağlığının kentsel planlama ile bütünleşmesi yönünde senaryolara dayalı planlama pratiğinin ortaya çıkışı öngörülmektedir. Acil durum planlaması bu pratiğin önemli bir kısmını oluşturacaktır (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.12, 13).

Uzaktan çalışma ve sosyalleşme platformlarını olanaklı hale getiren internet, hücrel veri sistemleri belli grup çalışana virüsten kaçınarak çalışabilmeyi ve her yerden çalışabilme olanağını getirirken belli endüstriler ve toplumsal gruplar bu olanaktan yoksun kalmaktadırlar (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.10). Mekândan bağımsızlaşarak esnek çalışma koşullarına sahip gruplar kent dışına, daha az yoğun alanlara kayma eğilimi sergilemektedir. Bu durum yüz yüze toplumsal etkileşimin ve birlikte çalışmanın canlılığının ve olanaklarının yitimini getirirken yüksek yoğunluklu kentsel konut alanlarında yaşama ve fiziksel mekânda, kapalı kentsel kamusal mekânlarda çalışma zorunluluğu olan gruplar için eşitsizlik konusu oluşturmaktadır (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.10).

Kentleşmenin seyrinde değişim, yüksek gelir grupları için yarı kentsel ve kırsal yerleşimlere kaçışın olanaklılığını ortaya çıkarmıştır (Honey-Rosés vd., 2020, s. 6). Bu yönde ters kentleşme eğiliminin belli düzeyde ve hareketlilik ayrıcalığına sahip gruplar tarafından ortaya konacağı öngörülebilir.

Pandemi sürecindeki eşitsizlikler çalışma, yaşama, virüsten korunma koşulları yanı sıra toplu ulaşım araçları kullanma, kent dışına hareketlilik kısıtı yönünde farklı katmanlarda tartışma konusu olabilir.

Eşitsizliklere ilişkin olarak Mendes (2020), COVID-19 sonrası dönemde konut hakkı ve şartsız, eşit kamu sağlığı talebi yönünde mekânsal adaletin kurulmasının olanaklılığını sorgulamaktadır (Mendes, 2020, s. 324). Bu durum COVID öncesi eşitsiz yaşam koşullarının yeniden sorgulanması ve bunu aşma yönünde ilerlemenin olup olmayacağı sorgusunu ortaya çıkarmaktadır. Bu sorgu, açık biçimde yapısal sorunların varlığında ve eşitsizliğin yaşandığı koşullarda alınan önlemlerin bütünüyle işlevsel olmadığı gerçeği ile tutarlılık taşımaktadır (Mendes, 2020, s. 324).

Var olan toplumsal ve mekânsal eşitsizlikler pandeminin etkileri açısından eşitsiz etkilerin gözlemlenmesini beraberinde getirmiştir. Bu, *evde kalma* önlemlerinin evsizler için bir anlam ifade etmeyeceği gerçeği ile sistem dışında biçimlenen kaçak yapılarda ve gecekondular alanlarında özel mekânda

hijyen koşullarının nasıl sağlanacağı gerçeği üzerinden açıkça görülebilir (Scott, 2020, s. 344). Bu mekânsal bağlam ile ilişkili olabilecek kayıt dışı ve marjinal çalışma koşullarında kişiler arası fiziksel mesafe ölçütünün ne kadar uygulanabilir olduğu benzer bir sorgulamayı ortaya çıkarmaktadır.

COVID-19 sonrası mekânın savunulması yönünde kent hakkı sağlıkla ilişkili yükselen yeni talepleri de içerecek biçimde bağlam gelişimine konu olabilecektir.

Sharifi ve Khavarian-Garmsir (2020) benzer bir bakış açısı üzerinden COVID-19 pandemisinin etkilerini, daha adaletli, dirençli ve sürdürülebilir kentlerin oluşması arayışı ile ilişkilendirmişlerdir. Bu yönde, eşitsizliklerin aşılması ve çevre dostu gelişim yollarının uygulanabilmesi açısından pandeminin uyarıcı bir gösterge olduğunu tartışmışlardır (Sharifi ve Khavarian-Garmsir, 2020, s.1, 12).

Kişisel mekânı aşan bedenın kendisinin gözetimi ve bu gözetime dayalı müdahale kişi, toplum, devlet ilişkisi açısından kısıtlama ve hak talebi yönünde yeniden değerlendirilebilecek bir diğer olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son söz yerine

COVID-19 pandemi süreci ve sonrası dönem kamusal ve kamusal mekân bağlamlarının yeniden tanımlandığı bir dönemdir. Kent deneyimi ve kent ile karşılaşma yönünde açacağımız pencerenin bir ucu olası politikalar ve yeniden biçimlenen sorumluluk alanlarıyla müdahaleyi kapsarken diğer ucu ise hayalet ya da ölü kamusal mekânların boş kentlerini ve süregelen belirsizliğin açığa çıkardığı distopik geleceği işaret etmektedir. Buraya kadar sürdürülen tartışma, kamusal ve kamusal mekânların değişimini toplumsal, mekânsal, politik ilişkilerdeki değişim üzerinden ele almıştır ve değişimin odağına denetimli karşılıklılığı koymuştur. Tartışmanın bir yönü pandemi sürecindeki eşitsizlikler ve bu dönem öncesi yapısal eşitsizliklerin yeniden sorgusunu içermiştir. Kentte yaşayanların sosyal bir varlık olarak yaşamda kalmaları ve içindeki toplumsallıkla anlam bulan kentin ve kentsel kamusal mekânların canlılığının nasıl sürdürüleceği açık sorular olarak önümüzde durmaktadır.

Extended Abstract

Transforming Public Sphere and Urban Public Spaces after COVID-19: Regulated Reciprocity

*

Şenay Güneymen

ORCID: 0000-0002-5095-1918

This article looks into public sphere and urban public spaces which are subject to be shaped and gradually transformed within evolution of COVID-19 pandemic. In this context, transforming social relationships in public space and changes that these relationships can create on shaping of public spaces come forth. The foundation of the discussion constitutes the reconceptualization of public sphere and public spaces and dynamics of change in relation with public spaces and urban experience associated with them. It is striking that public spaces which reveal the dynamism of the city and flow via gathering and reciprocity within the urban whole is (re)defined by reciprocity that is regulated via physical distance measures and at times by emptiness. The vanishing and change of spatial, social and political dimensions of public space in its traditional terms as founded ontologically on reciprocity is also dramatic. The process includes self-control and control of the other based on not coming face to face in terms of certain measures, avoidance, not touching beside to the public regulation of private space in context of tangible experience and regulations. The detachment of working practices from space thanks to telecommuting sets fostering of counter urbanization movement together with factor of abstention from infection risk, changes of social relationships in public space and inequality at diverse dimensions. The article aims to discuss conceptual, spatial, social and political changes within public sphere, public space and urban experience after COVID-19 period via specified multiple changes and regulated reciprocity. The study, which introduces a framework for reconceptualization via multiple changes, based on current

literature review, is foreseen to contribute to urban planning, design and policy areas through conceptualizing the changes, setting forth possible new inquiries and priorities in the process we are in.

As a first remark, the definition of public space and public sphere can be revisited. By definition, public spaces are characterized by equal participation open to all citizens and a medium for public opinion to be arised. It is a subject to reciprocity in terms of constructing critical thought and generate social change. In Habermas' terms, accessibility, collective bodily urban experience without any privileges and discovery of legitimizations and norms rationally form political public sphere. COVID-19 pandemic has caused changes on conceptualizations of both public spaces and public sphere transforming its core social relationships that embed in spatial relationships and contribute to its political characteristics. Taking into consideration of restrictions and regulation in management of pandemic, reciprocity which can be taken as ontological for public sphere and formation of public space has transformed to regulated reciprocity. This issue has included using masks, isolating citizens from public space and most critically implementing (social) physical distancing among individuals. Although this seems as a practical rule, it serves a dynamic of change in interacting with oneself, with *the other* and also the urban built-environment. The change can be discussed via changing perception and cognition process that makes up the image of urban built environment and hence urban identity. It acts as limiting in terms of developing meaningful relationships with space putting obstacles on formation of place identity and also forming obstacles in social interaction and degrade the very notion of public space and public sphere. The control over distance also deals with auto-control of one's personal space.

Dialectically, hindrance from interaction, viewing *the other* as a threat accompanies the public life in times of pandemic transforming once dynamic and fluid public spaces into dull, empty, static spaces. Apart from spatio-temporal changes in public spaces, emptiness is becoming a characteristic of public spaces within urban spatial structure.

These changes have evoked multiple questionings from diverse disciplines in terms how to respond and formulate resilient policies so as to reshape and re-conceptualize urban public spaces. These policies in relation with main motivations of groups of people considered changing measures at the level of design and planning of public spaces in order to sustain social physical and psychological needs of citizens. Main motivations in this context can be summarized as mobility toward less dense settlements, as defining

probable counter-urbanization movement and search for reach to open and green areas both in the city and also in terms of relations between building and its outer space.

Detachment from space, most evident in case of telecommuting for a professional group having opportunities to work from everywhere has been deepened through COVID-19 pandemic. This also remains remarkable as fostering counter urbanization and use of secondary housing as main housing in the periphery.

Deepened inequality through COVID-19 via reach to basic assets for survival, working and housing opportunities, choices for avoidance of dense urban spaces and thus risk of infection is another part of the discussion. The need to re-evaluation of structural inequalities and further spatial inequalities remain a basic issue for contemplation and search for solutions prior to just cities and healthy public spaces.

Regulated reciprocity and the urban realm associated with it directly and indirectly relate to multiple questions and inquiries. Apart from changing public spaces and public sphere, the duration and ambiguity of pandemic and its repercussions drive us to a core question on how to survive cities and its public spaces and how to sustain individuals as social beings feeling alive in their physical bodily experience. One perspective of this discursive landscape takes us to a dystopic future of dull, empty and dead cities whereas the other perspective focuses on intervention and responding and redefining disciplinary responsibilities to first understand and then being resilient to these changes.

As an additional and concluding remark, public health has become the main component of planning and urban design in post COVID-19 period and also the context of right to city can be thought to be enlarged to stress the right to health in cities under impacts of COVID-19.

Kaynakça/References

- Akkar Ercan, M. (2012). Kamusal mekân. M. Ersoy, Der. *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük*. (ss.175-178). İstanbul: Ninova Yayınları.
- Amin, A. (2008). Collective culture and urban public space. *City*, 12(1), 5-24. <https://doi.org/10.1080/13604810801933495>
- Arendt, H. (2021). *İnsanlık durumu* (10. bs.). (B. S. Şener, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (1958).
- Benhabib, S. (1992). Models of public space: Hannah Arendt, the liberal tradition, and Jürgen Habermas, *Situating the Self: Gender, Community and Postmodernism in Contemporary Ethics* içinde (ss.89-120). New York: Routledge.

- Benhabib, S. (1997). The embattled public sphere: Hannah Arendt, Juergen Habermas and beyond. *Theoria: A Journal of Social and Political Theory*, 90, 1-24. 14.02.2021 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/41802076> adresinden erişildi.
- Bereitschaft, B., ve Scheller, D. (2020). How might the COVID-19 pandemic affect 21st century urban design, planning, and development? *Urban Science*, 4(4), 56. <https://doi.org/10.3390/urbansci4040056>
- Deveci, C. (1998). Siyasetin Sınırı Olarak Kamusalılık: Arendt'in Kant'tan çıkarsadıkları. *Doğu Batı*, 2(5), 111-128.
- Gouldner, A. W. (1960). The norm of reciprocity : A preliminary statement. *American Sociological Review*, 25(2), 161-178. 10.08.2021 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/2092623> adresinden erişildi.
- Güneymen, Ş. (2001). *Kullanıcının konut yakın çevresinde kimlik arayışına –özel mekân oluşturmaya- yönelik yaklaşımlar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Habermas, J. (2002) *Kamusal yaşamın yapısal dönüşümü* (4. bs.). (T. Bora ve M. Sancar, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (1962).
- Habermas, J., Lennox, S., ve Lennox, F. (1974). The public sphere: An encyclopedia article (1964). *New German Critique*, 3(3), 49. <https://doi.org/10.2307/487737>
- Honey-Rosés, J., Anguelovski, I., Chireh, V. K., Daher, C., Konijnendijk van den Bosch, C., Litt, J. S., ... Nieuwenhuijsen, M. J. (2020). The impact of COVID-19 on public space: an early review of the emerging questions – design, perceptions and inequities. *Cities & Health*, 00(00), 1–17. <https://doi.org/10.1080/23748834.2020.1780074>
- Jasiński, A. (2020). Public space or safe space – remarks during the COVID-19 pandemic. *Technical Transactions*, 1–10. <https://doi.org/10.37705/techtrans/e2020020>
- Lai, K. Y., Webster, C., Kumari, S., ve Sarkar, C. (2020). The nature of cities and the Covid-19 pandemic. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 46, 27–31. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2020.08.008>
- Lynch, K. (2018). *Kent imgesi* (11. bs.). (İ. Başaran, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (1960).
- Mehta, V. (2020). The new proxemics: COVID-19, social distancing, and sociable space. *Journal of Urban Design*, 25(6), 1–6. <https://doi.org/10.1080/13574809.2020.1785283>
- Mendes, L. (2020). How can we quarantine without a home? Responses of activism and urban social movements in times of COVID-19 pandemic crisis in Lisbon. *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*, 111(3), 318–332. <https://doi.org/10.1111/tesg.12450>
- Schlesinger, P. (2020). After the post-public sphere. *Media, Culture and Society*, 42(7–8), 1545–1563. <https://doi.org/10.1177/0163443720948003>
- Scott, M. (2020). Covid-19, place-making and health. *Planning Theory and Practice*, 21(3), 343–348. <https://doi.org/10.1080/14649357.2020.1781445>

- Sharifi, A., ve Khavarian-Garmsir, A. R. (2020). The COVID-19 pandemic: Impacts on cities and major lessons for urban planning, design, and management. *Science of the Total Environment*, 749, 1–3. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.142391>
- Ugolini, F., Massetti, L., Calaza-Martínez, P., Cariñanos, P., Dobbs, C., Ostoic, S. K., ... Sanesi, G. (2020). Effects of the COVID-19 pandemic on the use and perceptions of urban green space: An international exploratory study. *Urban Forestry and Urban Greening*, 56(October). <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2020.126888>
- Yükselbaba, Ü. (2008). Kamusal alan modelleri ve bu modellerin bağlamları. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 66(2), 227-271.
- Zecca, C., Gaglione, F., Laing, R., ve Gargiulo, C. (2020). Pedestrian routes and accessibility to urban services: an urban rhythmic analysis on people's behaviour before and during the COVID-19. *Journal of Land Use, Mobility and Environment*, 13(2), 241–256. 28.12.2020 tarihinde <https://rgu-repository.worktribe.com/output/957885/pedestrian-routes-and-accessibility-to-urban-services-an-urban-rhythmic-analysis-on-peoples-behaviour-before-and-during-the-covid-19> adresinden erişildi.